

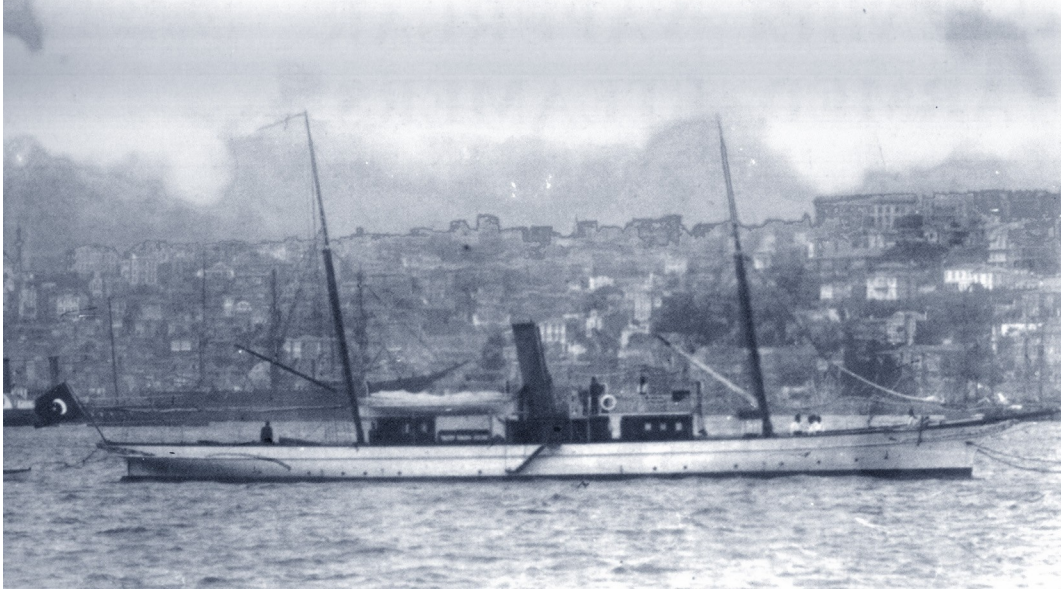
“Bahriyede İlmi Haritacılığın Kurucularından” Ahmet Rasim Barkınay ve Eserleri

Mustafa Pultar

Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi, 06800 Ankara

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda bir Alman ticaret gemisi Kızıldeniz'de Kamaran adaları civarında konumları belirli olmayan bazı mercan resiflerine çarparak batar. Bunun üzerine Alman hükûmeti, Osmanlı hükûmetine “şedid-ül meal” bir ultipton vererek “buraların haritası, tarafımızdan yapılmadığı takdirde, bilfiil Alman mesahacıları tarafından bu sularda mesaha tetkikatı yapılacağı ve nev'i-mâ (bir dereceye kadar) hukuk-u hükümrânımıza müdahelenin açıktan açığa işrab (anlatma)” edilmiş olacağından söz eder (AR, *Tarihçe* 23).

Şekil 1 *Beyrut Yatu*.

Kaynak: Langensiepen ve Güteryüz, 211.

Bunun üzerine o sıralarda Port Tevfik'de yatmakta olan *Beyrut* mesaha gemisi (Şekil 1) bu mesahayı yapmak üzere görevlendirilir ve bir süre söz konusu adaların civarında ölçüm çalışmaları yapar. Ancak savaşın başlaması ile bu görevini tamamlayamadan İzmir körfezine geri döner. Urla'da kaçakçı takibi ile görevli iken, 1 Kasım 1914 günü İngiliz ganbotları *Scorpion* ve *Wolverine* ile karşılaşır (Langensiepen ve Güteryüz 211); ganbotların kıdemli süvarisi zaten ateş gücü olmayan *Beyrut*'u batırmak üzere ateş edeceğini bildirir. *Beyrut* yatının süvarisi mürettebatın gemiyi terk etmesini sağlamak üzere, geminin İngilizce bilen mesaha subayını İngilizlerle görüşmeye memur eder. 20 dakika süren bu görüşme sırasında “geminin içindeki kabil-i nakil mesaha alet ve edevatı, gemi zabitan ve efradı tarafından Urla iskelesindeki evlerin arka cihetlerine nakledilerek kurtarılmıştır. Binaenaleyh, ... Ankara Harita Umum Müdürlüğü Deniz şubesine nakledilen ... alât ve edevât, *Beyrut* yatından

kurtarılmış olan [bu] eşyalardır ki, tarihi bir hatıra teşkil ederler” (AR Tarihçe 24). Afif Büyüktuğrul’un anlatımı ile “[g]emi komutanı yüzbaşı Sezai ... bundan sonra gaz dökerek gemisini yakmaya başladı ve mürettebatını da filikalara doldurarak kıyıya doğru sevketti. İngilizler *Beyrut* gemisinin bu haline rağmen hem ona hem de mürettebat dolu filikalarına ateş açmaktan geri durmadılar. Böylece geminin batışı İngilizlere bedava bir zafer oldu” (4: 412).

Yaşamöyküsü

İngilizleri 20 dakika oyalarak sözü edilen alât ve edevâtın kurtarılmasını ve daha sonra Cumhuriyetin harita kuruluşlarına intikalini sağlayan subay, yüzbaşı Ahmet Rasim’dir (Şekil 2). Yalnızca bu donanımın aktarılmasını değil, ondan kat kat önemlisi, Osmanlı bahriyesindeki görevi sırasında edindiği bilgi ve deneyimi de aktararak Cumhuriyet “bahriyesinde ilmi haritacılığın kurucularından” (Çoker 62) ve şüphesiz, en önde geleni olmuştur.

Şekil 2 Ahmet Rasim Barkınay, Miralay Üniforması İle.
Kaynak: Aygün c. 3 özgün elyazması, Haritacılık Müzesi.

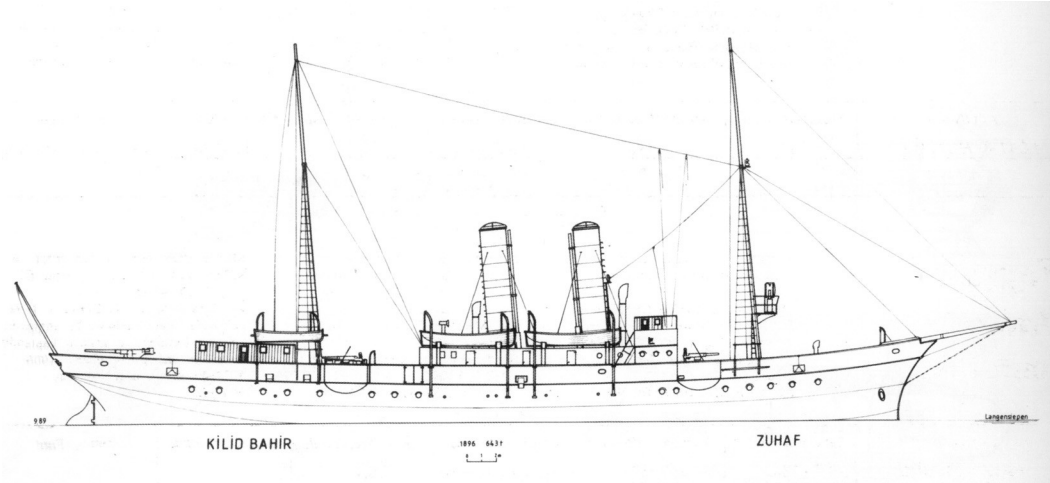
Besim Cudî oğlu, Çemberlitaşlı Ahmet Rasim, 4 Ağustos 1881, Perşembe günü, Yenişehir’de doğdu. “İbtidâî, rüşdiye, idadî ve alî mekteplerde ikmal-i tahsil ile Mekteb-i Fünûn-u Bahriye-i Şâhâne’den neş’et” etti (“Besim Cudi ...”). 28 Ocak 1903 tarihinde Mülâzım-ı sâni (Teğmen) rütbesiyle mezun olduğunda sınıfının birincisi idi. *Selimiye* fırkateyni ve *Heybetnüma* korvetinde geçen iki yıllık görevinden sonra 7 Şubat 1905’de Mülâzım-ı evvel (Üsteğmen)

rütbesine yükseltildi. Önce *Fethiye* uskurlu kalyonunda daha sonra idare-i mahsusada görevlendirildi.

Ahmet Rasim'in yazı yazmaya yatkınlığının ve özellikle de, denizbilimi ile olan ilgisinin bu dönemde yerleşmeye başladığı anlaşıyor. "İngilizce tekellüm, tahrir (konuşur, yazar) ve terceme ider" ("Besim Cudi ...") olduğundan bazı denizcilik kitaplarını dilimize çevirdi (AR *Rehber-i Tıbbî, Vardabandımlık*). 1906 yılında *Heybetnüma* kalyonunda, Sivastopol akvaryumunun müdürü Zernov ile birlikte Karadeniz'de Midye (Kıyıköy)'den Kızılırmak ağzına kadar olan kıyı açıklarında deniz hayvanları hakkında araştırmalarda bulundu. Bu göreve verilmesinde herhalde "biraz Rusca'ya vukufu" olmasının da etkisi vardır.

1911 yılının Mart ayından başlayarak kısa bir süre Rusya'da mesaha tahsili yaptı. 27 Nisan 1911'de yüzbaşılığa yükselen ve o dönemde yeni kurulmuş olan Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Harita şubesinde çalışmaya başlayan Ahmet Rasim'in haritacılığa olan ilgisi ve yeteneği artık belirginleşmeye başladı. 1914 yılının başında *Beyrut* mesaha yatında görevlendirilene kadar Çatalca hatt-ı müdafasında ve Karaburun şark limanının haritasının çıkarılmasında çalıştı. Kamaran adaları olayı üzerine 18 Nisan 1914 tarihinde İngiltere'den anlaşmalı olarak getirilen emekli mesaha binbaşı Arthur Truscott (ya da Trascott) ile birlikte *Beyrut* gemisinde ortak olarak geçirdiği süre, hiç şüphesiz, haritacılık deneyiminin oluşmasında belirgin etkisi olan önemli bir dönem olmuştur.

11 Mayıs 1915 tarihinde Kıdemli Yüzbaşı olduktan sonra Erkân-ı Bahriye-i Umumiye Harita şubesinde çalışırken 1915 Ağustosunda Irak'ta Dicle ve Fırat havzalarında yirmibeş yerin coğrafi konumlarının saptanması işiyle uğraştı. Bu sırada mesaha gemisi olarak belirlenen *Zuhaf* gemisinin ikinci süvariliğine atandı (Şekil 3). Hidrografi ile ilgili ilk eserini de (AR, "Osmanlı ve hükûmât ...") bu dönemde hazırladı ve *Risâle-yi Mevkûte-yi Bahriye*'de yayımladı.

Şekil 3 *Zuhaf* Mesaha Gemisi.

Kaynak: Langensiepen ve Güleriyüz, 138.

10 Ekim 1917 günüyle başlayan dönem onun denizbilimindeki deneyiminin bir diğer aşamasını oluşturur. Berlin Üniversitesi denizbilimcilerinden Dr. Alfred Mertes (ya da Mertz) ile birlikte İstanbul Boğazı'nın akıntılarının belirlenmesinde çalıştı. Bu çalışma sırasında edindiği mesaha bilgisini daha sonra ayrıntılı olarak kaleme döktü.

1 Mart 1921 tarihinde Korvet Kapudanı (Binbaşı) rütbesine yükseldi. *Berk-i satvet, Aydınreis* ve *Sakız* gemilerinde süvarilik yaptıktan sonra 9 Şubat 1925 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Harekât dairesi başkanlığına getirildi. Bu dönemde ilk kıyı kılavuzlarını kaleme almaya başladı. 2 Mayıs 1925 tarihinde yükseltildiği Fırkateyn kapudanı (Kaymakam, Yarbay) rütbesi ile bir yandan aynı göreve devam ederken diğer yandan da aşağıda açıklanan kıyı kılavuzlarının yazımını tamamlamaktaydı.

1928 yılı kısa ömürlü olmuş olan Bahriye Vekâleti'nin talihsiz bir biçimde kapatıldığı yıldır. Bu dönemde yapılan değişikliklerden biri de Bahriye Harita şubesinin 14 Mayıs 1928 tarihinde Harita Umum Müdürlüğü (HUM)'ne Yedinci Hidrografi Şubesi olarak bağlanmasıdır. Ahmet Rasim bu şubenin müdürü olarak atandı ve 27 Ağustos 1929 tarihinde Harita sınıfına nakledildi. 30 Ağustos 1931 tarihinde Miralay (Albay) rütbesine yükseldikten sonra 21 Aralık 1937'de emekli olana kadar aynı görevi sürdürdü.

Ahmet Rasim'in HUM Hidrografi Şubesi Müdürü olarak geçirdiği dönem deniz haritacılığımız açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemde şubeye tahsis edilmiş olan *Galata* gemisi ile birçok mesaha çalışması yapılmış ve özellikle de uyum içinde uzun süre birarada çalışma olanağı bulan bir subay grubu daha sonraları Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Dairesi'nin temelini oluşturacak çalışmalarda bulunmuşlardır (Şekil 4).

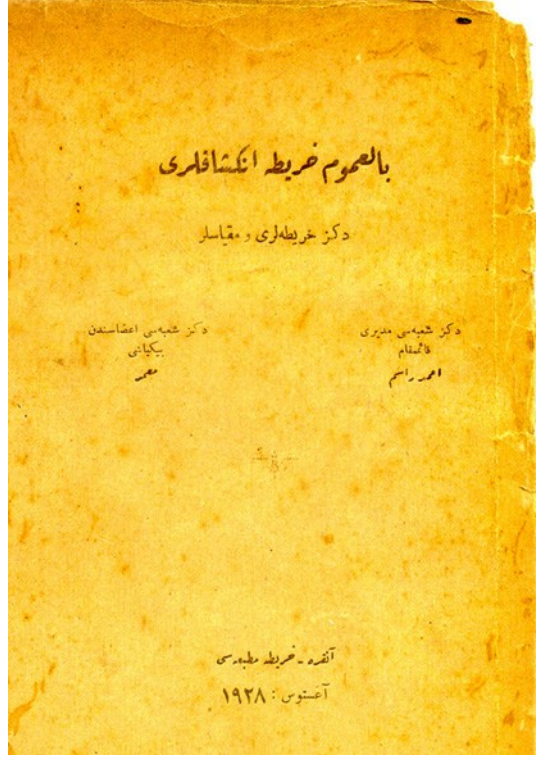
Şekil 4 1932 Yılında Hidrografi Şubesinin Müdür ve Subayları.

Kaynak: Aygün c. 3 özgün elyazması, Haritacılık Müzesi.

Ahmet Rasim, emekli olduktan sonra 1941 yılında bir dönem Genelkurmay Başkanlığı emrinde, 1947 yılında ise İzmit Ana Üssünde Harita Revizyoneri olarak çalıştı.

Deniz Haritacılığı ve Hidrografi ile İlgili Eserleri

Ahmet Rasim'in HUM Hidrografi Şubesi'ndeki ilk çabaları, hidrografi camiasında çeşitli şekillerde birikmiş olan deneyim ve bilgileri derleyerek yazıya dökmek olmuştur. Şube tarafından yayımlanan ilk eser yakın işbirliği içinde çalıştığı Binbaşı Muammer ile beraber hazırladıkları *Bilumum Harita İnkişafı: Deniz Haritaları ve Mikyaslar* başlıklı teknik kitaptır. (Şekil 5)

Şekil 5 *Bilumum Harita İnkişafı*'nın Kapağı

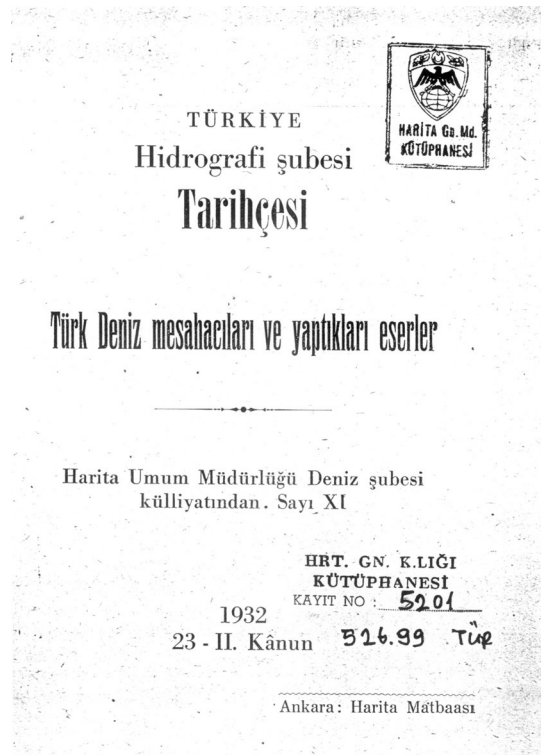
Bu eserin “Eser hakkında bir iki söz” başlıklı girişinde yazarları o zamanki durumu ve kitabın yazılış nedenini şöyle açıklamaktadır:

Deniz haritacılığına dair Türkçe yazılma bir eser mevcut olmadığından, ileride bu şube-i fende çalışacak arkadaşlarımıza bir rehber adamak üzere, deniz haritalarının suret-i imal ve inkişafı ile, derecât taksimi için, müteaddid İngiliz hidrografi kitaplarından enzâr-ı malûmat (bilgi gözleme) edilmek suretile işbu eser vücuda getirilmiş olup kısmen de kara haritaları için muhtelif memleketlerde kullanılan inkişaf usullerinden, harita mutabakatından bahsedilmiştir (AR *İnkişaf* 1).

Kitapta çeşitli harita açınımları, deniz haritaları için kabul edilmiş başlıca çizimler, nomonik, konik ve merkator izdüşümlerinin karşılaştırılması, Anadolu'nun merkator izdüşümü için hesap cetveli, harita ölçekleri gibi konular tanıtılmakta ve örneklerle işlenmektedir. Yazarlar “işbu eserin ileride zaman zaman tarafımızdan neşri mukarrer (kararlaştırılmış) ve mesaha usullerinden bahis âsârın (sözeden eserlerin) birincisi olmak üzere erbab-ı mütealaya takdim” (AR *İnkişaf* 1) edildiğini duyurmaktadır.

Meslek konularının ele alındığı ikinci eser, *Mesaha-i Bahriye İcmali ve İstanbul Boğazı Akıntılarının Tetkiki* başlıklı kitaptır. Ahmet Rasim'in kendi anlatımıyla "bu risalede, bir mesaha-i bahriye zabitini ihzar için, harita-i bahriye ahzinde müstamel alât-ı nâzike ve edevat-ı fenniye ile sair mevaddın uzun bir silsilesi tatad" (AR *Mesaha* 3) edilerek ayrıntıları ve kullanım usulleri çok ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Söz konusu mesaha aletlerinin kullanımını örneklendirmek ve karşılaşılan sorunları açıklamak amacıyla 1917 yılında "Doktor Alfred Mertes nam zatın refakatinde memuren geçen zaman-ı mesaimde istihsal ettiğim ve o ane kadar tatbikat-ı ameliyesi bahriye şubemizce meçhul olan malûmatın nisyanından vikâyesi (unutulmaktan korunması) ve ta'mim-i fevaidi (yararının genelleştirilmesi) maksadile bütün safahat-ı ameliyeyi cami olmak üzere ber-vech-i zir (aşağıda olduğu üzere) arzı[nı] münasip" (AR *Mesaha* 36) gördüğünü dile getirmekte ve ölçümlerin alınmasını ve değerlerini en ufak ayrıntısına kadar vermektedir.

HUM Hidrografi şubesi kurulduğu zaman karşılaşılan sorunlardan biri de elde olan çeşitli haritaların düzensizliği ve eksikliği idi. Ahmet Rasim, bu durumu düzeltme amacıyla "elde mevcut (1930 a kadar) bir katalogu tertibe koyarak ve numara üzerine mürettep kısmına, donanmada mevcut harita folyolarının cüzdan numaralarıyla sıra numaralarını dahi ilave ederek, aynı zamanda eski harflerle seyir kamaralarımızda bulunan 'Harita Miftahı'nın ifa edeceği vazifeyi temine çalıştı[ğın]" yazmaktadır (AR *Admiraltı* 1). Bu dönemde derlenmiş olan Admiraltı haritaları halen Harita Genel Komutanlığı'nın teknik arşivinde saklanmaktadır. Deniz haritalarının folyolar biçiminde sınıflandırılarak listesinin yayımlanması işi ise, açıkça belirtilmemiş olmakla beraber, büyük olasılıkla HUM Hidrografi şubesinin bir girişimidir (*Deniz Haritaları*).

Şekil 6 Türkiye Hidrografi Şubesi Tarihçesi'nin Başlık Sayfası.

Doğrudan Ahmet Rasim'in adını taşımamakla beraber, hiç şüphesiz onun temel katkısı ile HUM Hidrografi şubesi subayları tarafından topluca yazılmış olan *Türkiye Hidrografi Şubesi Tarihçesi*, Cumhuriyet'in ilk yıllarında duyulan özgüven ve heyecanın dile getirildiği çarpıcı bir belgedir (Şekil 6).

Tarihçe'nin "Denizci neslimize bir iki söz" başlıklı girişinde şu ifadeleri okuyoruz:

Türkün medeniyet yolunda eski bir yolcu olduğuna, 1483 senesinde Pîrî Reis'in, Marmara, Adalar Denizi ve Akdeniz sahillerine şamil vücuda getirdiği rehber-i deryaları bile başlı başına birer canlı misal olduğu, ve hemen hemen bu çığırdaki mesaide en büyük kıdemi haiz olan İngilizlerle muasırılığımızın, millî mefharet namına tizkâra seza (anmaya değer) bulunduğ, beyandan azâdedir (AR *Tarihçe* 2).

Kitapta Pîrî ve Seydî Ali reislerden kısaca söz edildikten sonra, 1823'den sonraki dönemde yapılan mesaha çalışmaları ve gemileri, 1911 yılında Erkân-ı Harbiye-i Bahriye'de Sekizinci Harita Şubesi'nin kuruluşu ve burada yapılan mesaha çalışmaları tanıtılmaktadır. Daha sonraki ağırlıklı bölümde 1932 yılına kadar HUM Hidrografi şubesindeki çalışmalar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

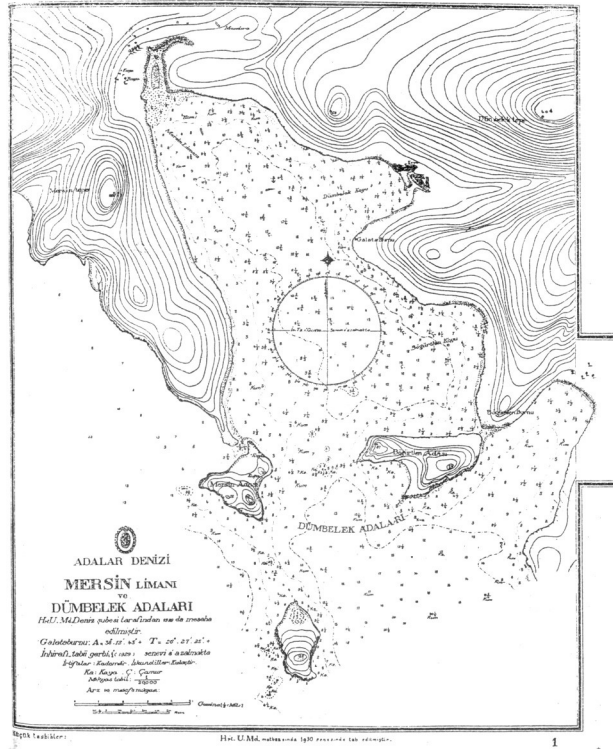
Bu kitap, hiç kuşkusuz Türk deniz haritacılığının tarihi konusunda yazılmış olan en önemli kaynaktır. Nitekim, Cevat Ülkekel, *Cumhuriyet Dönemi Türk Haritacılık Tarihi* adlı eserini yazarken bu eserden çok yararlanmış olduğundan söz etmektedir (261). Bu eserin yayımından sonra aynı nitelikte yayınların devam ettirilmemiş olması büyük bir eksiklikler.

Ahmet Rasim'in hidrografi bilgisinin derlenmesi ve yazıya dökülmesi çabalarından bir diğeri, aynı yıl hazırladığı teknik sözlüktür. Bu eserin giriş önsözü, dilimizin özleştirilmesi çabalarının oluşmaya başladığı yılları yansıtmaları bakımından da ilginçtir:

Bağlama: Deniz haritası alma, ve bunları üleştirip etrafa yayma işlerinde bulunan hidrograferler için vücudunu çoktanberi his etmekte olduğum meslekî ufak bir lûgatı tertip ederek mevki-i mütalaaya koydum, her teknik adamının bunu faideli bulacağını zanneder, ve şubemiz külliyatına katışdırırım (AR *Lûgatçe* 4).

Lûgatçe'de, yalnızca hidrografi eylem ve aletlerine ilişkin terimler değil, o dönemde kullanılmakta olan gökbilim, gemicilik ve coğrafya sözcükleri de yer almaktadır.

Ahmet Rasim'in yönetiminde, HUM Hidrografi şubesinde kıyılarıımıza ilişkin çok sayıda mesaha çalışması yapılarak, bunların haritaları çizilmiş ve yayımlanmıştır. Bu çalışmaların mesaha verileri ve özgün çizimleri halen Harita Genel Komutanlığı'nda korunmaktadır. Bu çalışmaları da Ahmet Rasim'in haritacılık eserleri arasında anmak gerekir. Örneğin, *Galata* mesaha gemisi ile 1929 yılında Çeşme yarımadasının güney kıyılarında yapılan çalışma sonucu 1930 yılında yayımlanan Mersin Limanı haritası bu haritaların ilklerinden biridir (Şekil 7).

Şekil 7 Mersin Limanı ve Dümbelek Adaları Haritası.

Kaynak: AR *Tarihçe*, 34 ve 35 arası.

Kıyı Kılavuzları

2002 yılında Ahmet Rasim'i anan ve amatör denizcilik camiasına tanıtan bir yazımda kendisinden şöyle söz etmiştim:

1934 yılında soyadı yasası çıkınca “Barkınay” soyadını almış. Barkın “parlayan” demek, Ahmet Rasim’in de Türkiye kıyı coğrafya[cılığının] “parlayan ay”ı olduğu hiç kuşku götürmez. Cumhuriyet döneminin başlarında kaleme aldığı dört ciltlik kıyı kılavuzları hâlâ aşılabilmiş değildir. *Kitab-ı Bahriye*'ye [nazire] ile ona “Cumhuriyet’in Pirî Reis’i” unvanını verirsek hiç de abartmış olmayız (Pultar 214: 30).

Ahmet Rasim, 1925 yılında ülkemizde kıyı coğrafyacılığına ilişkin olarak gözlemlediği durumu şöyle anlatıyor:

Sevahilimize ait bahrî haritalarımız ile sahillerimiz hakkında malûmat-ı coğrafiye ve tab’iyyeyi natık rehber-i deryalarımız hassaten Rusların ve bi-l-istinsah (kopya ile) İngilizlerin mahsûl-u irfanıdır. ... Hal-i hazırâ nazarân Hopa’dan İskenderun’a kadar şamil bir coğrafya-yı sahilinin adem-i mevcudiyeti (yokluğu) ise irfan-ı memleket nâmına hesabımıza geçirilmeğe lâayk mühim bir nâkisedir (eksiklik) (AR *Karadeniz Sevahili* 3).

Bu düşünceden hareketle, sözünü ettiği eksikliği gidermek üzere bir dizi kıyı kılavuzunu kaleme almaya başlar. Kılavuzların birincisi olan *Karadeniz Sevahili*'nin ilk bölümleri Karadeniz'in "ahval-i tab'iyesi" yani rüzgârları, sisleri, getgitleri ve akıntıları hakkında bilgi içermektedir. Daha sonra Hopa'dan Bulgaristan'daki Ahtapolu'ya kadar kıyı boyunca yer alan liman ve sığınakların konumları, demir yerleri, ayırıcı nişanları, fenerleri, tarihi ve çeşitli kurumları açıklanmaktadır. Bu kıyı bilgilerinin dışında sayfaların dipnotunda çeşitli hava tahmini, yıldız konumları, tarihi bilgiler, seyir öğütleri gibi ilginç notlar da bulunuyor. Örneğin, "çakalların leylek bağırması ferdası (ertes) günü iyi havaya, ... deniz kuşlarının erkenden uzak mesafelere kadar karadan denizlere tayarânu (uçması) mutedil rüzgâr ve iyi havaya alâmetdir." (74) Bu bilgilerin arasında şu gibi mütebessim öğütler de yok değil: "Borda fenerlerinize yanıyor diye itimat etmeyiniz. Zaman olur ki, bıraktığınız nöbetçi bir surette yanmakta olduğunu rapor etmekle beraber, önüne bazen soğusun diye bir testinin veyahut bozulmasın diye bir aşçının etinin asıldığı vâkî olarak fenerlerin ziyâsını örter" (43).

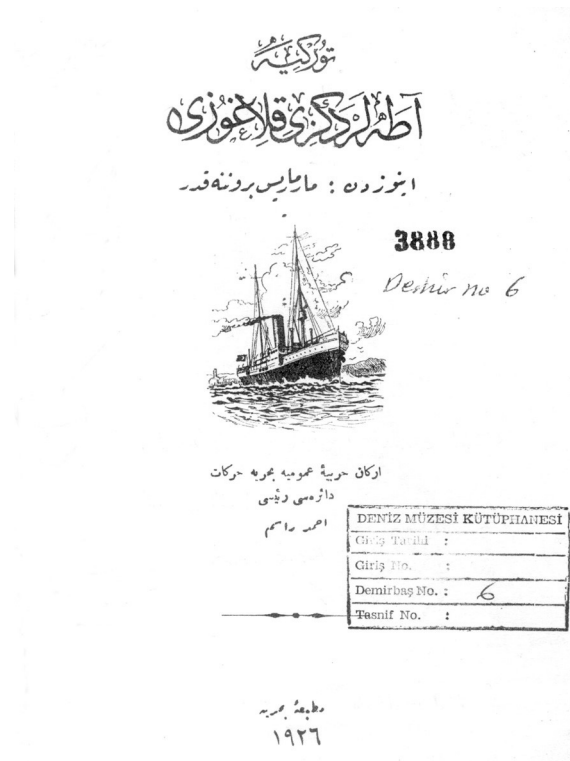
Karadeniz Sevahili'nin üçüncü bölümü, batı, kuzey ve doğu kıyıları da dahil olmak üzere Karadeniz kıyılarının "manzara-i rüyet" (denizden görünüş) lerini içermektedir. Ahmet Rasim bunlarla ilgili olarak "şu ufak manzara-i rüyet albümünü muhitimizde yapılmış ilk, fakat çok noksan bir eser olmak üzere takdim eyler[im]" demektedir (AR *Karadeniz Sevahili* 124).

Dizinin ikinci cildi olan *Akdeniz Kılavuzu*'nu okurken gözümün önüne şöyle bir imge gelmişti: Ahmet Rasim, Ankara'da Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Harekât Şubesi başkanı olarak, denizden uzak fakat ona özlemle masasının başında oturmuş ve Admiralti haritalarına dalarak sanal bir seyre çıkmış ve izlediklerini ve gözlediklerini kaleme aktarmaktadır. Gerçekten de bu kılavuz, haritalarda görülebileceklerden fazla bir bilgi içermemekle kalmayıp, sıkıntılı bir ruh halini yansıtan yavan bir dille yazılmıştır.

Buna karşılık, üçüncü cilt olan *Adalar Denizi Kılavuzu* (Şekil 8) kıyı ve seyir bilgilerinin dışında zengin tarihi yorumlar, *Sakız* ganbotunda süvari iken edindiği kişisel deneyimler, çeşitli fıkralar ve arkeoloji merakını yansıtan bölümler ile doludur. Bunlardan en ilginç önsöz niteliğindeki "Ağızlama" bölümüdür:

Denizlerimizde dolaşıp tuzlu sularla alnını ve saçını ak edecek genç ve dinçlerimize gizli definelerinin şu demir anahtarını armağan ederim. Uzun yıllar önünce, ulu kapudanlarımızdan Pîrî Reis'in altın kilit vurduğu deniz kapılarını artık açıp, geniş varlıklı enginleri görmek, ve ululuğa ermek ad ve san borcumuzdur. Yürü, Türk oğlu! Sen de şu iş ve güç ummanında kanat açıp gez, ve yurduna yorulup kazanılmış azık getir. ... Ta ki, varlığın kıymetini ve cünbüşünü bilesin! (AR *Adalar Denizi* 3).

Ahmet Rasim, bu kılavuzuna Pîrî Reis'in yaşam öyküsünü anlatarak başlamaktadır. Daha sonra *Kitab-ı Bahriye*'de kullanılmış olan fakat 1925 de anlaşılamıyacağını sandığı bazı sözcüklerin karşılıklarını vermektedir. İlginç olan Pîrî Reis'in kullandığı dilin Ahmet Rasim'in diline göre çok daha öz Türkçe olmasıdır. Örneğin, Ahmet Rasim, böğürün cenah, doruğun zirve-i cebel, Akdeniz kenarlarının Bahr-ı sefit sahilleri, göz yerinin tarassut mevkii, ulu dağların cebel-i mürtefi olarak anlaşılması gerektiğini açıklamaktadır.

Şekil 8 *Adalar Denizi Kılavuzu*'nun Başlık Sayfası.

Diğer kılavuzlarda olduğu gibi *Adalar Denizi Kılavuzu*'nda da, denizden görünüş çizimleri içerilmektedir. Bunların bir örneği Şekil 9'da görülmektedir. Doğal arazi yapılarını gösterdiği için bu çizimler bugün bile geçerliğini korumaktadır.

Şekil 9 Kıyı Görünüşü: Uzunada - Sahipler Rotasında.

Kaynak: AR *Adalar Denizi*, 112 ve 113 arası.

Bugün geçerliliğini koruyan diğer bir tür bilgi ise çeşitli arızalardan kurtarmak için verilmiş olan transitlerdir. Örneğin, “İzabel kayasından kurtarmak için cenûbda ‘Kazıklı’ körfezinin şark adasını teşkil eden parçası üzerinde mevcut ‘Salta’ dağı keşişleme kerte gündoğuşu $\frac{3}{4}$ gündoğuşu cihetinin şarkına düştüğü ve ‘Sprat’ burunu cenûb kısmı epeyce açıldığı zaman kayanın cenûbunda bulunulduğuna hükmolunur” (AR Adalar Denizi 163). Bu türden bilgilerin kıyı seyri yapan denizciler için taşıdığı büyük değer günümüzde de söz konusudur.

Ahmet Rasim'in kıyı kılavuzlarının sonuncusu olan *Marmara Denizi Kılavuzu*, önceki kılavuzlardaki türden kıyı bilgilerine girmeden önce bulutların şekilleri ve kanıtları, ay ve yıldızlardan hava tahmini, sis, deniz haritalarındaki kısaltmalar, şamandıralar ve leş konumları hakkında bilgi içermektedir.

Bu dört cilde ek olarak 1939 yılında bazı ayrıntılı bölgesel kılavuzlar da yayımlamıştır (AR *Edremit*, AR *Bademli*).

Ahmet Rasim, kılavuzlarının hemen hepsinde, Admiralti haritalarındaki yer isimlerinin İngilizler tarafından yanlış olarak yazılmış olmasından yakınmaktadır. O kadar ki, en sonunda dayanamayarak, Karadeniz'de Hopa'dan Akdeniz'de Payas'a kadar, bu gibi 996 yanlışlığı *Denizcilere Faydalı Bilgiler* başlıklı kitabında derlemiştir.

Ahmet Rasim'in sözünü ettiğim eserleri eserleri hakkındaki son kişisel yorumu şöyledir: "Yirmibeş seneyi mütecaviz bir zamandan beri hiçbir nüshasının tab'ı bahriyemize nasip olmayan ve bahriyûnumuzun en ziyade muhtaç olduğu anasır-ı seyrüseferîden bulunan bu gibi anâsırın alâkadarânca hızcân (canı gibi saklama) edileceğine mutmain (içi rahat) olarak, [bu] eser[ler]i, meslekdaşlarımın nazargâh-ı mütealalarına takdim eylerim" (AR *Marmara* 4).

Diğer Eserleri

Bu bildiride Ahmet Rasim'in yalnızca haritacılık ve hidrografi ile ilgili eserlerine değindim. Bunların dışında onun engin denizcilik deneyimi ve kültürü ile meydana getirdiği birçok eser daha vardır ki kendisinin ilgi alanlarının ve bilgisinin genişliğine işaret ederler. Bunların arasında genel denizcilik ve seyir hakkında teknik bilgisini aktardığı *Seyr-i Sefain Notları*, çeşitli denizcilik tarihi konularını işlediği *Denize Ait Târihi Makalât* ve son eserlerinden biri olarak kaleme aldığı *Türkçeden İngilizceye ve İngilizceden Türkçeye Ufak Gemicilik Lûgati* adlı kitapları özellikle dikkate değer. Bu ve diğer eserlerinin dökümü aşağıdaki bibliyografyada verilmektedir.

Eserlerinin Bibliyografyası

Bu bibliyografyada bulunan eserlere, yukarıdaki metinde AR kısaltması ile atıf yapılmıştır:

(çev.) *Kapudanın Rehber-i Tıbbîsi*. (İstanbul: Matbaa-i Bahriye), 1325 (1909). 236 s.

(çev.) *Vardabandıralık: Beynelmilel İşaret Defterinin Usûl-u Talim ve Talimi*. (İstanbul: Matbaa-i Bahriye), 1325 (1909).

"Osmanlı ve hükûmât-ı ecnebiye bahriyesinde mesahacılık". *Risâle-yi Mevkûte-yi Bahriye*. 2.11 (Eylül 1332 - 1916).

"İngiliz Colombiası sularının mesahası ile keşfine ait malûmat-ı tarihîye". *Risâle-yi Mevkûte-yi Bahriye*. 6.11 (Eylül 1336 - 1920).

Türkiye Coğrafya-yı Sahilîsi: Karadeniz Sıvâhili. (1923); 2. basımı Ankara: Büyük Erkân- Harbiye IX. Deniz Şubesi (İstanbul: Deniz Matbaası), 1930. 134 + 43 Rüyat s.

"Denizlerin ta'mik-i esrarı ve Sargasso denizinin menâkıbı". *Risâle-yi Mevkûte-yi Bahriye*. 8.4 (Teşrin-i evvel 1341 - 1925).

"Cihanın en büyük sefine-i harbiyesi". *Risâle-yi Mevkûte-yi Bahriye*. 8.4 (Teşrin-i evvel 1341 - 1925).

- Akdeniz Kılavuzu: Anadolu, Karaman, Finike ve Kilikya Sahilleri. Marmaris Fenerinden Payas'a Kadar.* (1925); 2. basımı Ankara: Genelkurmay IX. Şube (İstanbul: Deniz Basımevi), 1945. x + 123 s.
- Marmara Denizi Kılavuzu.* (1925); 2. basımı Ankara: Genelkurmay IX. Şube (İstanbul: Deniz Basımevi), 1945 350 + vii s.
- (çev.) "Bahriye mayıncılığı ve bahriye mayınları". *Risâle-yi Mevkûte-yi Bahriye*. 9.1 (Şubat 1926).
- "Bir destroyer fırkası kumandanının teftişi". *Risâle-yi Mevkûte-yi Bahriye*. 9.2 (Mart 1926).
- "Hakîki rüzgârın tâyin-i kuvveti için bir tertibat". *Risâle-yi Mevkûte-yi Bahriye*. 9.2 (Mart 1926).
- "Amerika donanmasının müşterek manevraları". *Mecmua-yı Seneviye-yi Bahriye* 6 (1926).
- "Haritacılık kahramanları". *Mecmua-yı Seneviye-yi Bahriye* 6 (1926): 83-95.
- "Buz adaları ve serseri buzulların enva ve şekilleri". *Mecmua-yı Seneviye-yi Bahriye* 6 (1926).
- Türkiye Adalar Denizi Kılavuzu: İnözden Marmaris Burnuna Kadar.* (İstanbul: Matbaa-i Bahriye), 1926. 215 + 23 Fihrist s.; Yeni basımı (Çeviriyazı Mustafa Pultar) İstanbul: Tetragon, 2002. vii + 279 s.
- (Binbaşı Muammer ile birlikte) *Bilumum Harita İnkişafı: Deniz Haritaları ve Mikyaslar.* (Ankara: Harita Matbaası), 1928. 85 + 13 Latin s.
- "Bahriyemizde rütbe ve ünvanların tayini". *Deniz Mecmuası* 41.312 (Mart 1929): 137-152.
- Seyr-i Sefain Notları.* Ankara: Büyük Erkân-ı Harbiye IX. Deniz Şubesi (İstanbul: Deniz Matbaası), 1930. 109 s.
- Mesaha-i Bahriye İcmali ve İstanbul Boğazı Akıntılarının Tetkiki.* Ankara: Büyük Erkân-ı Harbiye IX. Deniz Şubesi (İstanbul: Deniz Matbaası, 1930. 69 s.
- Denize Ait Târihi Makalât.* Ankara: Büyük Erkân-ı Harbiye IX. Deniz Şubesi (İstanbul: Deniz Matbaası), 1931. 67 s.
- "Rüzgârdan mütehasıl deniz dalgaları". *Deniz Mecmuası* 44.326 (Birinci Teşrin 1932): 860-918.
- Admiralti Deniz Haritaları Anahtarı.* Harita Umum Müdürlüğü Deniz Şubesi Külliyyatından No. VII. Ankara: Harita Matbaası. 1932.
- Deniz Haritacılarına Mahsus Hidrografi Lûgatçesi.* Harita Umum Müdürlüğü Deniz Şubesi. Külliyyatından No. VIII. Ankara: Harita Matbaası. 1932. 59 s.
- Türkiye Hidrografi Şubesi Tarihçesi: Türk Deniz Mesahacıları ve Yaptıkları Eserler.* Harita Umum Müdürlüğü Deniz Şubesi Külliyyatından Sayı XI. Ankara: Harita Matbaası, 1932. 60 s.
- "Sünger ve süngerlerimiz". *Deniz Mecmuası* 45.328 (Nisan 1933): 170-186.
- "Anadolu Ege denizi ile Akdeniz'deki rüzgârlar hakkında etüdler". *Deniz Mecmuası* 45.329 (Temmuz 1933): 239-248.
- (der.) "Okyanus diplerine bir bakış". *Deniz Mecmuası* 46.332 (Nisan 1934): 209-214.
- "Ziya membarları ve deniz fenerleri tarihi". *Deniz Mecmuası* 46.331 (İkinci Kanun 1934): 129-141.
- (çev.) "Zühal'in halkası". *Deniz Mecmuası* 47.336 (Nisan 1935).
- "Arzda ve küre-i nesimede yıllık, aylık ve günlük hâdisâtın doğan tabii mevcud-u arzînin bir târifi". *Deniz Mecmuası* 48.341 (Temmuz 1936): 644-653.
- (Hikmet Kocaoğlu ile birlikte) "Deniz haritacılığında kullanılan tel ıgrip hakkında notlar". *Deniz Mecmuası* 50.348 (Nisan 1938): 41-56.
- Denizcilere Faydalı Bilgiler.* Ankara: Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube (İstanbul: Deniz Matbaası), 1939. 106 s.
- Edremit Körfezi Deniz Kılavuzu: Baba Burnundan Kum Burnuna Kadar.* Ankara: Genelkurmay Başkanlığı IX. şube (İstanbul: Deniz Matbaası), 1939. 56 s. + 4 harita.
- Ege Denizi Deniz Kılavuzu: Bademli Limanı.* Ankara: Genelkurmay Başkanlığı IX. şube (İstanbul: Deniz Matbaası), 1939. 12 s. + 2 harita.
- (çev.) "Yüzen istihkâmlar". *Deniz Mecmuası* 54.363 (İkinci Kanun 1942).

(çev.) “Dakar harekâtı”. *Deniz Mecmuası* 54.364 (Nisan 1942).
(çev.) “Sovyet şuralar hükümeti bahriyesi”. *Deniz Mecmuası* 54.365 (Temmuz 1942): 106-109.
Türkçeden İngilizceye ve İngilizceden Türkçeye Ufak Gemicilik Lûgati. İstanbul: Adnan Kitabevi
(Şirket-i Mürettebiye Basımevi), 1947. 164 s.
Denizde ve Sahilde Bahriye. Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (İstanbul: Deniz Basımevi),
1951. 105 s.

Ahmet Rasim, *Türkçeden İngilizceye ve İngilizceden Türkçeye Ufak Gemicilik Lûgati* adlı eserinin sonunda, ömrü boyunca yapmış olduğu çalışmaların bir dökümünü vermektedir. Bu dökümdeki eserlerden, bibliyografik bilgileri doğru olanlar yukarıda bulunmaktadır. Diğer bazı kalemlerin ise varlığı, erişilebilirliği ya da bibliyografik bilgilerinin doğruluğu şüphelidir.

Bunlardan aşağıda isimleri bulunanlar “basılmış” olarak gösterildiği halde bunlara erişmek olanağını bulamadım. Dolayısıyla, ne bunların nitelik ve büyüklükleri hakkında bilgi ne de sağlıklı bibliyografik kayıtlarını verebiliyorum:

1. *Devlet-i Osmaniye Posta Pulları Mecmuası*.
2. *Frenoloji (İlm-i kahif)*.
3. *Anadolu Bahr-ı sefit Sahili Kılavuzu*. (Bu eserin AR *Akdeniz Kılavuzu* ile aynı eser olması muhtemeldir.)
4. *Nukat-ı Nirengiyenin Tayini*.
5. *Veter Cetvelleri*.
6. *Mersinli ve Bodrum Limanları Kılavuzu*.
7. *1828-1829 Türk-Rus Harbi*.

Aynı kaynakta, aşağıda isimleri verilmiş olan çalışmalar ise “basılmamış” olarak belirtilmekte. Bunlardan da hiçbirine erişme olanağı bulamadım.

1. “Karadeniz Sahillerimizin İsimler Kılavuzu ve Hidrografik Malûmat”.
2. “Boğaziçi İsimler Kılavuzu ve Hidrografik Malûmat”.
3. “Gemicilere Muhtıra: Almanak Rasim”.
4. “Karada Kemmiyat-ı Vaz’iyye Tayini”.
5. “Nomonik Tasdikinin Derecata Taksimi”.
6. “İngiliz Hava Kuvvetleri Kanunnamesi”.
7. “Medd ü cezir Hadiselerine Bir Bakış”.
8. “Deniz Mesafe Cetvelleri”.
9. “Faraloji (Deniz Fenerleri Tarihi)”.
10. “İzmir Körfezi Askeri Deniz Kılavuzu”.
11. “Karadeniz Trakya Sahilleri Kılavuzu (Midye ve İğneada)”.
12. “Adalar Denzinde Tavaklı Sahili Kılavuzu”.
13. “Eski Rütbe ve Ünvanlarla Kıyafetler, Saray ve Enderun Tabirleri Tarihi”.
14. “Bozcaada Kılavuzu”.
15. “Rus-Japon Dil Kılavuzu”.
16. “Deniz Teknolojisi”.
17. “Deniz Subaylarına ve Deniz Hartacılarına Önemli Hidrografik Öğütler”.
18. “Meteoroloji”.
19. “Osyanografi”.
20. “İngiltere Admiralti Hidrografi Dairesi Talimatnamesi”.

21. “Deniz Törenleri ve Teşrifatı Tarihi”.
22. “Deniz Ulularımızın Hal Tercümeleri”.

Teşekkür

Bu bildirinin hazırlanışı sırasında büyük ilgi ve yardımlarını gördüğüm kişilere, özellikle de Harita Genel Komutanlığı Erkân Başkanı Alb. Faruk Gökten, Haritacılık Müzesi sorumlusu Assubay Lütfi Yılmaz, Tarihi Deniz Arşivi Şube Müdürü Binbaşı Rasim Ünlü ve arşiv uzmanı Nurcan Bal’a şükranlarımı bildirmeyi bir borç sayarım.

Kaynaklar

- Aygün, Abdurrahman. *Türk Haritacılık Tarihi*. c. 1-2. Ankara: Harita Genel Müdürlüğü, 1980.
c.3. Ankara: Harita Genel Komutanlığı, 2002.
- “Besim Cudi oğlu Ahmet Rasim (Barkınay)”. *Tarihî Deniz Arşivi’ndeki Künyesi*, Defter 4 No. 631.
- Büyüktuğrul, Afif. *Osmanlı Deniz Harp Tarihi*. c. 4. Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (İstanbul: Deniz Basımevi), 1974.
- Çoker, Fahri. *Son Yüzyılda Türk Bahriyesini Yönetenler*. c. 2. (İstanbul: Deniz Basımevi), 1969.
- Deniz Hartaları Folyo Cüzdanları*. Ankara: Millî Müdafa Vekâleti Matbaası, 1937.
- Deniz Kuvvetleri Bibliyografyası: 1888-1976*. İstanbul: Deniz Müzesi Müdürlüğü, 1978.
- Langensiepen, Bernd ve Ahmet Güleriyüz. *1828-1923 Osmanlı Donanması*. İstanbul: Denizler Kitabevi, t.y. (2000?).
- Pultar, Mustafa. “Cumhuriyetin Pîrî Reisi: Ahmet Rasim”. *Yelken Dünyası* 214 (2001): 30-33 ve 215 (2001): 86-88.
- Ülkekul, Cevat. *Cumhuriyet Dönemi Türk Haritacılık Tarihi*. İstanbul: Dönence, 1998.
- Yıldırım, Hüseyin. *Deniz Mecmuası, Donanma Dergisi, Deniz Kuvvetleri Dergisi Makaleler Dizini*. Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1994.
- , *Risâle-i Mevkute-i Bahriye, Deniz Mecmuası, Donanma Dergisi, Deniz Kuvvetleri Dergisi Makaleler Listesi*. Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1994.